

Резюме

Занфірова Т. А. Сутність феномена свободи через історико-правовий аналіз.

У статті здійснюється історичний огляд та аналіз усвідомлення людьми феномена свободи та спроб його осмислення. Вказується на зв'язок даного явища із релігійним становищем в світі в конкретні періоди існування людства. Робиться висновок про змінюваність смислового наповнення свободи залежно від часу, культури, свідомості людей.

Ключові слова: свобода, філософія, право, історія, генезис.

Резюме

Zanfirova T. A. Сущность феномена свободы за историко-правовой анализ.

В статье осуществляется исторический обзор и анализ осознания людьми феномена свободы и попыток его осмысления. Указывается на связь данного явления с религиозным положением в мире в конкретные периоды существования человечества. Делается вывод об изменчивости смыслового наполнения свободы в зависимости от времени, культуры, сознания людей.

Ключевые слова: свобода, философия, право, история, генезис.

Summary

Zanfirova T. The essence of the phenomenon of freedom through historical and legal analysis.

The article made a historical review and analysis of people's awareness of the phenomenon of freedom and attempts to interpretation. Indicate the relationship of the phenomenon of the religious situation in the world in specific periods of mankind. The conclusion turnover semantic content of freedom depending on time, culture, people's minds.

Key words: freedom, philosophy, law, history, genesis.

УДК 340.13

А. М. БАБЮК

Алла Миколаївна Бабюк, кандидат юридичних наук, доцент Київського національного лінгвістичного університету

ПОЗИТИВНЕ ПРАВО І ПРАВОСВІДОМІСТЬ

Позитивним правом прийнято вважати встановлені державою правила поведінки, норми права. Ці норми встановлюються уповноваженими державою органами. Усі суб'єкти, яких стосуються такі норми, повинні дотримуватись встановлених державою правил та норм. При цьому відношення суб'єктів до позитивного права не завжди однакове, оскільки кожен сприймає такі правила поведінки крізь призму своїх власних уявлень про добро, справедливість, моральність тощо.

Взагалі правосвідомість людини перебуває в тісному взаємозв'язку з іншими формами суспільної свідомості, такими як мораль, політика, етика, релігія. І саме під впливом сукупності цих уявлень і поглядів у людини формується правова свідомість, тобто її судження про правову норму, встановлену державою.

Окрім цього, формуючи своє відношення до позитивного права, особа оцінює таке право на сьогоденному етапі свого життя, прогнозує можливі варіанти своєї майбутньої поведінки в рамках встановлених державою норм. І саме цей етап свідчить про те, що правосвідомість у різних людей різна, не існує однієї єдиної правової свідомості усього суспільства в цілому.

В основному праці науковців присвячені дослідженню питання співвідношення позитивного та природного права, або ж вивченню позитивного права в рамках аналізу різних правових теорій та шкіл походження права. Також питання позитивного права й правосвідомості частково розкривається у підручниках з теорії держави та права. Окремо науковці вивчають питання правосвідомості, дослідження її структури, видів та функцій. Зокрема, дослідженням зазначених питань займалися: С. С. Алексєєв, М. І. Байтін, Є. В. Бурлай, О. В. Зайчук, А. Д. Машков, В. С. Нерсисянц, П. М. Рабінович, О. Ф. Скакун, Ю. О. Тихомиров та багато інших.

Мета цієї статті – з'ясувати, у чому полягає зв'язок позитивного права і правосвідомості, а також дослідити, чи можливий вплив одного з цих явищ на інше.

Аналіз наукових розвідок, пов'язаних із дослідженням понять правосвідомості та позитивного права свідчить, що в цілому між науковцями не існує палких дискусій щодо трактування цих понять.

Однак очевидним є той факт, що сучасна юридична наука наповнилась новими термінами і категоріями, єдиного визначення яких немає. Так, сьогодні в науковій літературі такі поняття, як праворозуміння і розуміння права одні науковці вживають тотожними термінами, а інші обґрунтовують думку про те, що це різні правові явища. Відомий український учений Ю. М. Оборотов виділяє та розмежує такі категорії, як: праворозуміння, розуміння права та розуміння у правовій сфері. Зокрема, він зазначає: якщо праворозуміння – це один із постулатів права як відображення «згустків» правової реальності, то розуміння права – це саме

його пізнання, у той час як розуміння у правовій сфері – це пізнання того, що пов'язано з правом, його формуванням та реалізацією¹.

Х. Н. Бехруз теж вважає, що праворозуміння і розуміння права слід відрізнити. При цьому автор підкреслює, що така відмінність має умовний характер. Праворозуміння відображає сприйняття права на професійному юридичному рівні, тобто праворозуміння відображає осмислення права, а також його формалізацію у свідомості, яка відбивається у правосвідомості юриста. Що ж до розуміння права, то це, швидше, віддзеркалення ставлення кожної людини до того, що таке право. Якщо порівняти ці поняття з феноменом правосвідомості, то праворозуміння відображає професійну правосвідомість, а розуміння права – масову правосвідомість².

Вочевидь, межа між розумінням права, праворозумінням та правосвідомістю досить тонка, однак те, що вищезазначені категорії не є тотожними, сумнівів не викликає.

Поряд із вищезазначеними поняттями у літературі зустрічається ще один термін – «правопізнання». Етимологія слів правопізнання та правосвідомість, свідчить, що за своїм походженням вони є різними. Хоча і тут можна зустріти наукові статті, де ці поняття вживаються як синоніми. Вочевидь, правопізнання є вужчим поняттям, аніж правосвідомість та праворозуміння. Процес знайомства особи з правом починається з його пізнання. Тобто, першочерговим етапом є пізнання права. Потім людина усвідомлює (оцінює) право, в результаті чого і виникає така категорія, як праворозуміння. І вже після цього у особи формуються свої погляди та відношення до права. Сукупність таких поглядів, ідей та уявлень і становлять категорію «правосвідомість».

Під поняттям правосвідомість прийнято вважати сукупність уявлень і почуттів, що виражають відношення людей до права і правових явищ в суспільному житті³. Через правосвідомість відбиваються не тільки стан правових відносин, а й тенденції їх змін⁴.

Сучасний словник з суспільних наук розділяє окремо правову свідомість, а також правосвідомість повсякденну та теоретичну. Цей розподіл є досить важливим, оскільки залежно від того, що саме особа розуміє під поняттям право, і формується правосвідомість особи. Тобто, як людина сприймає право: виключно як норми та приписи держави (позитивне право), чи як значно ширше явище, що включає в себе всі елементи, пов'язані з правовою реальністю.

Вказаний словник визначає правову свідомість як сукупність ідей, поглядів, теорій, норм, уявлень, почуттів, які відображають відношення людей до чинного і бажаного права, законності, правопорядку, їх оцінку з точки зору інтересів того чи іншого класу (або суспільства в цілому) і спонукають їх до певних дій⁵.

Правосвідомість повсякденна – сфера суспільної свідомості, яка містить уявлення, переконання, почуття та волевиявлення людей, їх суб'єктивне ставлення до діючого права, знання про існуючі закони, їх оцінку.

Правосвідомість теоретична – теоретично оформлена система юридичних положень, істин, які розкривають зміст і призначення права як способу (форми) реалізації свободи людини⁶.

Таким чином, коли ми говоримо про співвідношення правосвідомості та позитивного права, вочевидь слід уточнити, про яку саме правосвідомість йдеться: повсякденну чи теоретичну.

Аналіз поглядів науковців щодо співвідношення правосвідомості та праворозуміння свідчить про наступне. Особа спочатку самостійно пізнає, знайомиться з правом, тобто праворозуміння на початковому етапі є індивідуальним. Враховуючи, що людина живе у соціумі, на її погляди (в тому числі й щодо права) впливає соціальна, загальна думка. Таким чином, наступним етапом формування, розвитку праворозуміння є колективна форма. І завершальною сходинкою у цьому процесі є доктринальне праворозуміння, яке формується в результаті науково обґрунтованого підходу до вивчення цього поняття.

Якщо ж ми звернемося до категорії правосвідомості, то не зважаючи на зовнішній вплив колективної правосвідомості вона може продовжувати залишатись індивідуальною. Це обумовлено тим, що правосвідомість людини – це все ж таки її індивідуальні почуття, погляди, які відображають особисте ставлення людини до права. Хоча слід зазначити, що деякі науковці взагалі схильні відкидати індивідуальну правосвідомість як окреме явище.

Розглядаючи поняття правосвідомості, слід уточнити, як саме особа розуміє право: як загальне явище чи як норму державного акта (позитивне право).

Переходячи до поняття позитивного права, слід зазначити, що загалом під ним розуміють чинне в певному суспільстві право, що розглядається в аспекті його конкретно визначеного змісту і форми, тобто таким, яким воно безпосередньо виступає як регулятор суспільних відносин⁷. Дане трактування позитивного права походить від концепції юридичного позитивізму, відповідно до якої під правом розуміється тільки встановлене державою правило поведінки. Суть юридико-позитивістського підходу у розумінні й тлумаченні права добре передається формулою «закон є закон»⁸.

Науковці, які займаються вивченням питання правосвідомості, наводять різні бачення щодо її структури, рівнів та функцій. Але очевидним є той факт, що правосвідомість людини, яка проживає в соціумі, формується з урахуванням колективної (групової) правосвідомості.

Суспільство складається із системи соціальних груп, колективів індивідів, політичних об'єднань. Водночас вони є складовою суспільства, тому в правосвідомості соціальних груп, окремих громадян завжди присутні оцінки, імперативи, схеми правосвідомості суспільства загалом⁹.

Однак, не зважаючи на вплив колективної правосвідомості, кожна особа має і свої власні емоції, думки, погляди, переконання, навиків та вміння. Окрім цього, кожна особа отримує освіту, набуває власного досвіду

і певних знань чинного законодавства. Під впливом усіх цих факторів і формується у особи її власна (індивідуальна) правосвідомість.

Отже, можна окреслити певні чинники, що впливають на формування правосвідомості особи: це сукупність її власних поглядів тісно переплетених із елементами загальної правосвідомості суспільства.

В юридичній літературі досить детально досліджено та описано структуру правосвідомості й класифікацію її видів. Очевидним є той факт, що залежно від виду правосвідомості особа сприймає і оцінює позитивне право. Після чого ця особа абсолютно суб'єктивно формує свої власні уявлення про позитивне право і свою поведінку в рамках цього права.

Так, наприклад, одну й ту ж саму норму, встановлену державою, можуть зовсім по-різному розуміти і сприймати особа з юридичною освітою, яка є фаховим юристом, та робітник, який такої освіти не має і працює зовсім в іншій сфері. Тому, залежно від рівня правосвідомості особи (побутового, професійного, наукового), зазвичай по-різному сприймаються норми позитивного права. Те ж саме стосується і сприйняття позитивного права особами, які є носіями індивідуального, групового, масового чи суспільного видів правосвідомості.

Однак проблема суб'єктивного сприйняття позитивного права лежить не лише в площині різних видів правосвідомості осіб. На формування власного ставлення особи до позитивного права впливає ще ряд чинників, зокрема:

- стан та інтенсивність розвитку законодавства держави. Часто суспільство просто не встигає сприйняти чи дізнатись про ту чи іншу норму, як вона вже змінюється або скасовується. Окрім цього, часто законодавець запроваджує нові норми без розробки і прийняття відповідного механізму їх реалізації;

- рівень інформування суспільства про прийняття нових норм. Не завжди особи мають змогу вчасно дізнатись про запровадження нових правил і оперативно адаптуватись до їх виконання;

- рівень інформування про правильне застосування тих чи інших встановлених державою правил поведінки. Можуть виникнути випадки, коли особи на власний розсуд трактують ту чи іншу норму, помилково вважаючи, що саме таку поведінку законодавець закрив у цю норму;

- рівень налаштованості суспільства до запроваджених державою норм. Існують випадки, коли органи державної влади запроваджують нові норми, не повністю дотримуючись регламенту їх прийняття, що негативно впливає на формування суспільної думки про право в цілому.

З метою формування об'єктивного сприйняття особою встановлених державою правил можливо запровадити ряд новел:

- експериментальне застосування нових норм на окремо взятих територіях або суб'єктах, перед загальним впровадженням нових правил. Такий експеримент дасть змогу визначити як ефективність застосування нової норми, так і налагодити дієвий механізм її застосування;

- надання суспільству більш широких можливостей щодо самостійного прийняття рішень стосовно запровадження нових норм права;

- підвищення рівня інформування осіб про нові правила поведінки, які запроваджуються, а також про офіційне трактування і застосування таких правил;

- запровадження більш відкритої й доступної участі громадськості в обговоренні і запровадженні тих чи інших нових норм та правил.

Отже, проаналізувавши погляди науковців щодо правосвідомості та позитивного права, можна зробити висновок, що обидві ці категорії тісно пов'язані між собою. Однак вони мають і відмінності, які чітко виокремлюються при розгляді структури позитивного права і правосвідомості. Так, об'єктом позитивного права завжди виступає норма, причому норма, закріплена у виданому державним органом акті. Об'єктом правосвідомості є право, причому право не у вузькому (нормативному) розумінні, а право як явище.

Отже, ознайомившись з процесом створення позитивного права можна стверджувати, що правосвідомість певною мірою впливає і на позитивне право. Адже правові норми розробляють певні особи, які теж мають свою правосвідомість. Таким чином, вже на стадії правотворчості правосвідомість розробника нової норми певним чином впливає на її кінцевий зміст.

Вплив правосвідомості на організацію суспільного життя досить відчутний. Цим пояснюється включення його в механізм правового регулювання як одного із засобів впливу на суспільні відносини¹⁰.

Однак постає питання, чи можливий вплив позитивного права на правосвідомість особи. Очевидно, що правосвідомість особи формується не ізольовано, а під впливом ряду чинників. Етичні, моральні, економічні, політичні, релігійні та інші фактори впливають на те, якою саме буде правосвідомість особи. Окрім цього видається, що протягом життя правосвідомість особи може змінюватись. Отримання юридичної освіти, більш детальне ознайомлення та вивчення положень нормативних актів та інші чинники можуть суттєво вплинути на видозміну правосвідомості особи. Водночас держава за допомогою позитивного права може сама впливати на формування правосвідомості суспільства. Наприклад, шляхом видання актів, спрямованих на покращення правової освіти громадян, або на широке інформування суспільства про нові прийняті норми тощо.

Таким чином можна дійти висновку, що позитивне право та правосвідомість – це дві тісно переплетені та взаємопов'язані категорії. Звичайно, що кожна із них має своє власне визначення, структуру та функції, однак і позитивне право, і правосвідомість не можуть існувати у відриві одне від одного.

- ¹ *Оборотов Ю. М.* Праворозуміння як аксіоматичне начало (постулат) права [Текст] / Ю. М. Оборотов // Право України. – 2010. – № 4. – С. 49–55. – С. 50.
- ² *Бехруз Х. Н.* Праворозуміння, розуміння права і правова система [Текст] / Х. Н. Бехруз // Право України. – 2010. – № 4. – С. 143–147. – С. 144.
- ³ Теорія держави і права [Текст] : учебн. [для юрид. вузів і фак.-тів] / под ред. В. М. Корельського і В. Д. Перевалова. – М. : Изд. група НОРМА–ИНФРА–М, 1998. – 570 с. – С. 324.
- ⁴ Юридична енциклопедія: в 6 т. [Текст] / редкол. Ю. С. Шемшученко [та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 5. – 733 с. – С. 49.
- ⁵ Сучасний словник з суспільних наук / за ред. О. Г. Данильяна, М. І. Панова. – Х. : Прапор, 2006. – 546 с. – С. 303.
- ⁶ Там само. – С. 303–304.
- ⁷ Юридична енциклопедія : в 6 т. [Текст] / редкол. Ю. С. Шемшученко [та ін.]. – К. : Укр. енцикл., 1998. – Т. 4. – 717 с. – С. 617.
- ⁸ *Машков А. Д.* Проблеми теорії держави і права. Співвідношення та межі [Текст] / А. Д. Машков. – К. : К.І.С., 2011. – 344 с. – С. 96.
- ⁹ *Жданов І. О.* Правосвідомість: основні структурні елементи [Текст] / І. О. Жданов // Держава і право: зб. наук. праць. – 2007. – № 38. – С. 68–74. – С. 69.
- ¹⁰ Теорія держави і права [Текст] : учебн. [для юрид. вузів і фак.-тів] / под ред. В. М. Корельського і В. Д. Перевалова. – М. : Изд. група НОРМА–ИНФРА–М, 1998. – 570 с. – С. 325.

Резюме

Бабюк А. М. Позитивне право і правосвідомість.

Стаття присвячена дослідженню таких понять, як правосвідомість та позитивне право. Проаналізовано погляди різних вчених щодо трактування цих понять. Автор концентрує увагу на розкритті змісту понять позитивне право та правосвідомість, а також дослідженні їх взаємозв'язку.

Ключові слова: право, правосвідомість, праворозуміння, позитивне право, функції правосвідомості

Резюме

Бабюк А. Н. Позитивное право и правосознание.

Статья посвящена исследованию таких понятий, как правосознание и позитивное право. Проанализированы взгляды разных ученых относительно трактования этих понятий. Автор концентрирует внимание на раскрытии содержания понятий позитивное право и правосознание, а также исследовании их взаимосвязи.

Ключевые слова: право, правосознание, правопонимание, позитивное право, функции правосознания.

Summary

Babiuk A. Civil law and legal awareness.

The article is devoted to the investigation of such notions as legal awareness and civil law. Various scientists' views regarding these notions' rendering are analyzed. The author draws his attention to disclosing the meaning of the notions of legal awareness and civil law as well as to their interrelation.

Key words: law, legal awareness, legal consciousness, legal law, functions of legal awareness.

УДК 348.819 : 340.111.5

О. М. ВОЛОЩЕНКО-ВІСЛОБОКОВА

Ольга Миколаївна Волощенко-Віслобокова, кандидат юридичних наук, доцент Київський університет права НАН України

ЦЕРКВА ТА СОЦІАЛЬНЕ ПРИЗНАЧЕННЯ ПРАВА

Питання про соціальне призначення та цінність права останнім часом досить широко обговорюється у юридичній літературі у зв'язку зі спробами реформування правової системи України, пріоритетом якої мають бути права людини. Водночас церква, як суспільний інститут та активний учасник громадянського суспільства, має широкі можливості впливу на процес створення, розвитку та зміни правовідносин як нових, так і вже існуючих, а також на формування правомірної суспільно бажаної поведінки громадян.

Вплив церкви на процес формування та розвитку правомірної суспільно бажаної поведінки, на процес гуманізації права як предмет вивчення цікавив не тільки всесвітньо відомих дослідників, таких як М. Вебер, Р. Давид, Г. Д. Берман, а й вітчизняних науковців, зокрема С. С. Сливку, В. І. Лубського, Д. О. Вовка та ін.¹

У статті робиться спроба дослідити можливості впливу церкви на формування суспільно бажаних правовідносин та правомірної, активної правової поведінки громадян, що становить соціальне призначення права, при цьому термін «церква» включає поняття «релігійні організації».